

FAKTA GREBY GRAVFÄLT

Allt du behöver veta om
Sveriges vackraste gravfält

**Greby gravfält
– det vackraste
gravfältet i Sverige**

**av
Mikael Jägerbrand**

ISBN 978-91-87363-11-5

Copyright © 2014 Mikael Jägerbrand

Virvelvind Förlag, Lysekil

Mer info: www.e-boksforlaget.se

Förord

De många resta stenarna och det unika läget gör Greby gravfältet till ett av de vackraste i landet. Det här är den första boken där du får alla fakta om gravfältet som inspirerat tusentals turister – och arkeologer.

Gravfältet ligger utanför en av Sveriges populäraste semesterorter – kuststaden Grebbestad i Bohuslän. Det är också gravfältet som har gett namn åt turistaden.

I den här e-boken får du bland annat läsa om gamla lokala sägner om blodiga strider som ska ha utkämpats här. Enligt de här legenderna så ska de många resta stenarna vara minnesmärken för fallna krigare.

Det är också de ca 20 resta stenarna som gör gravfältet unikt. På de flesta andra platser runt om i Sverige är liknande gravstenar sedan länge bortforslade av traktens bönder och använda vid byggen av hus, ladugårdar och broar.

E-boken innehåller också ett kapitel om de fynd som gjordes här vid en arkeologisk utgrävning 1873, flera intervjuer samt en detaljerad karta.

Här är en förklaring till de gammaldags mått som nämns i några av de äldre beskrivningarna av gravfältet.

1 kvarter = 14,8 cm

1 fot = 29,6 cm

1 aln = 59 cm

1 famn = 178 cm

Gravfältets spännande historia

Gravfältet i Greby med sina resta stenar har fascinerat besökare i hundratals år.

Här är en genomgång av vad som skrivits genom åren.

Det finns tusentals gravfält i Sverige. De består av dussintals olika gravtyper och ligger på olika platser i nästan alla typer av landskap. Men det är den typen som finns här i Greby som verkar fascinera allra flest, ett stort öppet gravfält beläget på en sluttning och med massor av resta stenar.

Skälen till att gravfältet här utanför Grebbestad är så fascinerande är många. Ett stor anledning är att det är ovanligt att gravfält får ha kvar sina resta stenar, oftast plundrar lokala bönder stenarna som billigt byggnadsmaterial. Ett annat skäl är att gravfältet aldrig växt igen och blivit bortglömt, och de många stenarna har därför alltid varit synliga från långt håll.

Under flera hundra år var Bohusläns kust helt skoglös och gravfältet bevarades vackert. Ett annat viktigt skäl är troligen närheten till de rika hällristningsbygderna i Tanum. De arkeologer som besökte hällristningarna passade givetvis på att besöka de övriga fornminnena i området. Detta har inte bara gynnat

Greby, det har gjort att det också finns många unika avbildningar och texter om andra gravfält och fornminnen.

Men det kanske viktigaste skälet till att man redan på 1700-talet blev fascinerad av de resta stenarna i Greby var sägnerna om de blodiga striderna med skottarna, något du kan läsa längre fram i den här e-boken. Tanken att stenarna rests till minne för fortidens fallna krigare var så spännande att man skrev ner det.

Den här sägnen är kanske också skälet till att man inte plundrade alla de resta stenarna – man hade helt enkelt för stor respekt för sina förfäder för att ta bort deras viktigaste minnesmärken.

Den äldsta beskrivningen av gravfältet i Greby finns i en reseberättelse som skrevs av Carl von Linnés lärjunge Pehr Kalm (1716–1779). I boken "Västgöta och bohuslänska resa 1742" från 1746 skriver han:

"Stenar av gråberg voro åtskillige uppreste på backarna vid Grebbestad. Somlige voro 2 famnar höga (1 famn = 178 cm), ja av par stycken var höjden in mot 3 famnar, flata sidan av dem 3 à 4 kvarter men tvärsidan 1 ½ à 2 kvarter (1 kvarter = 14,8 cm). Somliga av dem voro ock nästan fyrkantiga, de flesta stodo perpendiculairt, några stodo och lutade, som lär skett därav, att de icke varit väl fästade nedvid. Huru djupt de gingo ned i jorden, kan jag ej veta, men deras ovannämnde längd är den som var över jorden. De voro mestendels med mossa beväxta, upp mot ändan drogo de sig litet smalare ihop, inga bok-

stäver, runor eller annan skrift fanns därpå. Allestäds omkring på backarna voro många högar till en halv famns höjd, ned i dem tycktes vara lagde klotstora stenar eller litet mindre och därpå jord, som nu mest på alla högar var med gräs överväxt. Jag frågade åtskilliga gamla i byn, vad desse stenar och högar hade att betyda och fick enhälligt till svar: att i forna dagar har här vankat en myckenhet av sill, varföre mycket folk rest hit från Skottland att fiska därefter, men som näskonungarna icke velat lida detta, hava de hållit slag med varandra och har nu den ena, nu den andra parten fått seger; de döda som då fallit, hava blivit begravne här och där på backarne och sådane stenar uppreste vid deras gravar.”

Det här är en av få beskrivningar av fornminnen där man till och med vet exakt vilken dag besöket gjorts, Kalm skrev nämligen i dagboksform och vi vet därför att han var på Greby gravfält den 8 augusti 1742.

Anledningen till Kalms resa var först och främst att beskriva djur och natur. Därför finns det en talande beskrivning av det dåtida kala och öde kustlandskapet.

”Skog var uti hela Tanums socken /// alldeles ingen; man såg här intet annat än skallota berg, skoglöse backar och hedar, beväxte allenast med ljung, ormbunkar och helt små och lurviga enebuskar.”

När Kalm besökte Grebbestad och Tanum så träffade han bland annat orternas starke man, prästen Johan Oedman (1682–

1749). Vid Kalms besök hade Oedman jobbat här i 33 år. Kanske var det besöket från Uppsala som gjorde att prästen började skriva ner landskapets historia. Hans verk heter "Chorographia Bahusiensis thet är Bahus Läns Beskrifning" och gavs faktiskt ut samma år som Kalms beskrivning, 1746.

Oedman var främst intresserad av folkets sägner och skriver därför främst om striderna med skottarna (se längre fram) men han gör även en kort beskrivning av gravfältet:

*"Wid Graby ock Grabystad, hwaräst finnes så stora Ste-
nar, at the äro 4 ja 5 alnar (1 aln=59 cm) öfwer Jorden,
alt som the warit förnämte til, som ther blefwit slagne ock
begrafne."*

De här båda böckerna gav en så bra beskrivning av Bohuslän att det dröjde nästan femtio år innan gravfältet hamnar i ramp-ljuset igen. År 1792 reste konstnären Carl GG Hilfeling (1740–1823) runt i Bohuslän och tecknade av fornminnen. Resultaten publicerades i tidskriften "Götiska monumenter". Teckningen av Greby gravfält hann dock aldrig bli tryckt eftersom tidskriften blev nedlagd. Bilden hamnade i stället i en arkivlåda i mer än 200 år och publicerades först på 2000-talet.

Några decennier senare startar en mer framgångsrik tidskrift om fornminnen, "Nordiska fornlemningar". Målet med tidskriften var att bara skriva om fornminnen som ingen tidigare skrivit om. Trots det råkade man av misstag publicera två artiklar om Greby gravfält. Anledningen var att de båda teckningarna var så olika att redaktören trodde det handlade om två olika

platser. Den första teckningen gjordes av Carl Georg Brunius (1792–1869) som var uppväxt i Tanum, den andra gjordes med Hilfelings teckning från 1792 som förlaga.

Så här skrev redaktörerna Johan Gustaf Liljegren (1791–1837) och Brunius i sin första artikel år 1819:

"Denna ljungbevuxna valplats, som ligger venster om vägen mellan Hede och Grebestöd, har 117 högar, hvaraf 44 äro rectangelformiga vid 25 alnars längd och 9 alnars bredd, med obetydliga omgifningskedjor, och lära de hölja de ringare. De öfriga 73 deremot äro runda om 12 alnars diameter, med serdeles vackra omgifningskedjor. På dessa sednare stå 16 bautastenar, och 21 ligga kullfallna, hvilka äro från 3 till 7 alnar långa."

Bara tre år senare skriver Liljegren om samma valplats (slagfält) en gång till.

"Der finnas öfver 100 högar af olika skapnad, såsom runda, aflångt runda eller skeppsformiga, fyrkantiga och aflångt fyrkantiga eller parallelogramformiga, med stenar tätt omsatta grafoar. De betydligaste runda hafva öfverst resta stora, höga stenar ifrån 3 ända till 7 alnars höjd ofoan jord, de flesta 5 alnar och derutöfver; många äro kullfallna och flere bortförda. /// Då nu häraf synes, att de ej kunna vara uppkastade öfver en enda person, utan åt flera gemensamt, och flere sådana högar finnas, hvilka således ej utan öfver många på en gång fallna kunnat uppkastas så stora och vida, så tyckes ett bety-

dligt slag här i passet mellan bergen förefallit.”

Arkeologen Carl Georg Brunius var så fascinerad av Greby att han skrev om gravfältet ytterligare en gång till. Den här gången i boken ”Antiqvarisk och arkitektonisk resa genom Halland, Bohuslän, Dalsland, Wernmland och Westergötland år 1838” som han gav ut 1839.

”I Tanums socken å Greby utmark ligger en märkvärdig valplats till venster om vägen från Hede till Grebystad. Här räknas sjuttiotre runda högar, som hålla vidpass 24 fot i tvärmått och omgifvas med ganska vackra kantstenar. Af dessa högar ha sexton upprättstående, tjugoen kullfallna bautastentar, som äro från 6 till 14 fot långa. Flere bautastentar tyckas vara härifrån bortförde. Här räknas dessutom fyratiofyr aflångfykantiga högar, som äro ungefär 18 fot breda och 50 långa, hvilka ha mindre kantstenar och uppräta hörnstenar, men inga bautastentar, eller spår efter dylika. Man kunde med något skäl gissa, att de anseddare hvila, hvar för sig i de förra och de ringare hopvis i de sednare högarna. Det tyckes, som desse blifvit der uppkastade, hvarest de stridande stupat. /// Det skulle väl tyckas, som tiden icke medgifvit att vid Nafverstad uppresa några bautastentar, men att man deremot vid Greby haft godt rådruum härtill.

En av de bästa genomgångarna av Bohusläns historia är ”Bohusläns historia och beskrifning” som sammanställdes av den då blott 35-årige Axel Emanuel Holmberg (1817–1861). Bo-

ken utgavs i flera delar mellan åren 1842–1845. Och 1848, bara tre år senare, skrev han "Skandinaviens hällristningar" som i många decennier var den mest kompletta sammanställningen över Bohusläns hällristningar.

En stor del av Holmbergs beskrivning av Greby handlar om striderna med skottarna men det finns också en kort beskrivning av Grebys gravfält:

"Den märkvärdiga och af flere fornforskare beskrifna valplatsen vid Greby, hvilken gård skall af härvarande ålderdomsminnen fått sitt namn (Grafby). På en liten ljungmo, som här utbreder sig emellan kala bergshöjder, ligga sammanträngda och utan ordning 73 runda och 44 aflånga graphögar. De förra, hvaraf ingen är särdeles stor, äro för det mesta försedda med vackra fotkedjor. 27 af dem hafoa i sin midt en upprest häll, af ifrån 7 till 2 ½ alnars höjd; men af dessa stenar äro nu öfver hälften omkullfallna, och tydligt synes att antalet af dem fordom varit mycket större. Skeppshögarne deremot sakna till största delen vårdprydnader. De forskare, som hittills hafoa beskrifvit detta ställe, hafoa förbisett en anmärkningsvärd sak, nemligen, att i norr på denna valplats stå toenne breda stenar, den ene 4, den andra 3 ½ alnar hög, uppreta i rät linea med hvarandra, och med en distans af 5 ½ alnar emellan deras inre kanter. På ömse sidor om dem, vid yttre kanten, ser man en liggande sten, som sannolikt varit upprätt; men på mellanrummet emellan

de stående hållarne äro tvenne vackra, släta stenar med omsorg lagda utmed hvarandra. Båda äro 4 alnar långa, och 2 ¼ dito breda, och på den ena af dem är uthuggen en cirkelfigur af 2 ½ alnars diameter. Betydelsen af denna och af hela sistnämnda stensättning blir svårt till och med att gissa, såvida vi ej vilja följa en del fornforskares exempel uti att förklara alla ålderdomslemningar, hvilkas bestämmelse man ej kan få reda på, – för offerställen.”

Den arkeolog som blivit mest imponerad av Greby gravfält är inte vem som helst. Alla som kan något om arkeologi känner till Oscar Montelius (1843–1921), han är utan tvekan Sveriges mest inflytelserika och mest kända arkeolog. Några av hans böcker används fortfarande i undervisningen vid universiteten – 100 år senare.

Än så länge är Montelius den ende arkeolog som satt spaden i jorden här på Greby gravfält. Efter sina utgrävningar 1873 skrev han följande beskrivning i tidskriften ”Månadsbladet”:

”Å Greby egor /// ser man ett med talrika bötastenar prydt graffält, som är ett af de vackraste i Sverige. Detta storartade fornminne, som ligger på rygen och vestra slutningen af en bergshöjd öster om vägen från Hede gästgifoaregård till Grebbestad, helt nära sist nämnda ställe, har redan länge varit föremål för uppmärksamhet icke blott inom närliggande trakt utan äfven inom fornforskares krets. /// Det storartade intryck detta graffält gör beror dock icke på högarnes mängd och storlek, ty i

detta afseende öfverträffas det af flere, utan på dess många väldiga bötastenar, som redan på afstånd tilldraga sig uppmärksamheten."

Precis som många andra av Oscar Montelius skrifter och teorier har ingen kunnat överträffa hans hyllning av Greby gravfält.

Teckning av Greby gravfält från 1879 av Gustaf Brusewitz.

Viktiga årtal

ca 200-400

De många gravarna på gravfältet anläggs under en tid av flera hundra år. Ingen exakt datering av gravfältet har gjorts.

1746

De första beskrivningarna av gravfältet publiceras i två olika böcker av Pehr Kalm och Johan Oedman.

1873

Arkeologen Oscar Montelius gräver ut 11 av de ca 200 gravarna. Fynden består mestadels av keramik och brända ben från kremeringar.

1918

Landshövdingen beslutar att gravfältet ska inhägnas.

1939

Gravfältet har nästan helt växt igen men nu röjer man bort tallskogen.

1955

Kommunen i Tanum skänker gravfältet till statliga Riksantikvarieämbetet.

Arkeologen som grävde ut gravfältet

Den ende arkeologen som gjort utgrävningar på Greby gravfält var inte vem som helst.

Oscar Montelius är en av Sveriges mest kända forskare och är den som skapade ämnet svensk arkeologi.

Svenske Oscar Montelius var en av föregångarna inom internationell arkeologi och skapade helt nya arbetsmetoder som fortfarande används över hela världen.

Troligen fick Oscar idén till att undersöka Greby gravfält vid ett besök i Bohuslän 1872. Trots att han hade sett fornminnen i hela Europa och dessutom redan gjort stora utgrävningar, blev han mycket imponerad av gravfältet. Så här skriver han om Greby: "Det storartade intryck detta graffält gör beror dock icke på högarnes mängd och storlek, ty i detta afseende öfverträffas det af flere, utan på dess många väldiga bötastenar, som redan på afstånd tilldraga sig uppmärksamheten".

Redan sommaren efter sitt besök var Montelius tillbaka för att göra utgrävningar på gravfältet. Trots att han bara var 30 år var han redan en av de högsta cheferna på Sveriges historiska museum och behövde inga tillstånd för en utgrävning.

Det finns inga kända personliga anteckningar från Montelius utgrävning, däremot så skrev han en utförlig rapport. Där skriver han 1873: "I juni månad innevarande år öppnade jag 11 av dessa högar, nämligen 4 runda och 7 aflånga".

Jämfört med andra arkeologer under 1800-talet så var Oscar Montelius en föregångare när det gäller noggrannhet.

Tack vare en berättelse från en pojke som var med vid en utgrävning i Falköping 1872 vet vi hur Montelius arbetade:

"När de båda herrarna fingo se ett ben eller en dödsskalle, då blev där liv i dem. ///De grävde med penkniva. Där låg de och peta på filtarna hade de sig att ligga på."

Allt grovt arbete gjordes med lokal arbetskraft som fick 1,50

kronor per dag, när fynden började dyka upp tog Montelius över. Men Greby gravfält var så spännande att Montelius själv deltog i grävandet. Så här skriver han själv om utgrävningen i Greby:

"Vid undersökningen gick jag tillväga på det sätt, att först grästorfoen å hela högen, endast med undantag af en smal kant ytterst, skars upp i så stora stycken som möjligt och lades för sig. Sedan aftogs den sand och jord, som betäckte stenröset, men utan att rubba någon sten, förr än hela röset var blottadt. Derefter borttog jag försigtigt sten efter sten. /// Efter fulländad undersökning ihopkastades högen ånyo och torftäcktes, så att den återfick sitt förra utseende."

All den keramik och de brända ben som hittades tog Oscar Montelius med sig hem till Statens historiska museum i Stockholm. Där ligger de fortfarande i arkiven.

Här är några av fynden från utgrävningen

Vid utgrävningen år 1873 grävde man ut 11 gravar, exakt vilka skrevs aldrig ner.

Med hjälp av beskrivningarna går de här 7 gravarna att identifiera, de är också utmärkta på kartan i den här e-boken.

Långhög (L: 11,2 m B: 6,5 m H: 0,9-1,2 m)

Tre keramikkräml hittades i högen.

Ett av gravkrämlen var 21 cm högt och innehöll brända ben. I krämlen fanns glaspärlor som bränts med den döde och därför hade smält.

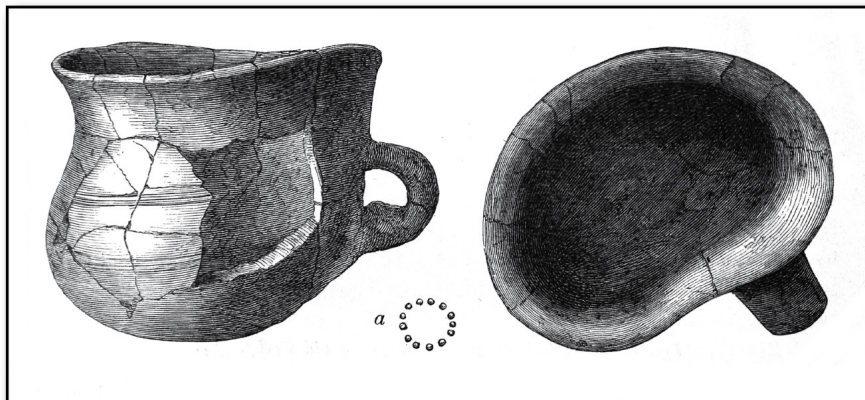
Långhög (L: 10,5 m B: 7,2 m H: 1,6 m)

Ungefär i mitten av högen fanns ett litet lerkärl med brända ben, en kam och tre smälta glaspärlor i färgerna blått, rött och vitt.

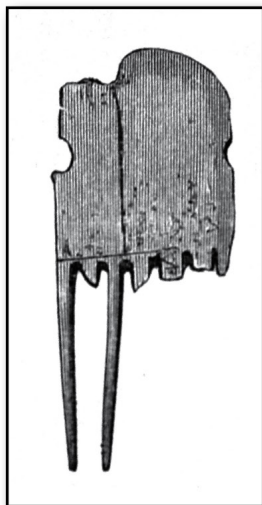
Långhög (L: 10,8 m B: 6,6 m H: 1,5 m)

När man skalade bort jorden från högen fann man ett stenröse som var 3 meter långt och 1,5 m brett.

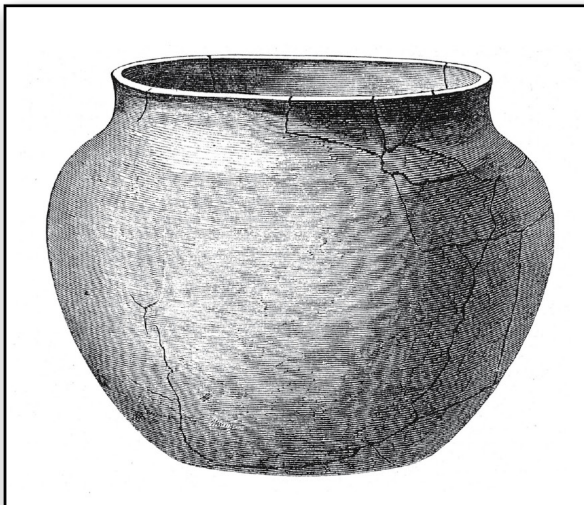
Det fanns två gravkräml i högen, ett av dem var 12 cm högt. Kräml

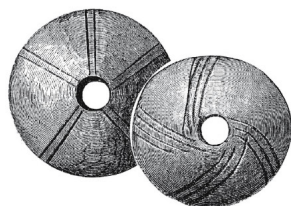
Lerkärl avbildat från flera olika vinklar.

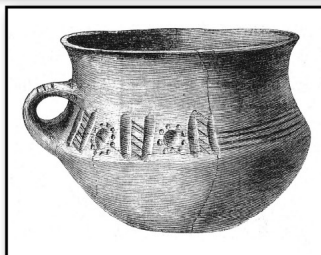
En bit av en kam.

Två av kärle som hittades i en av högarna.

Två av sländtrissorna.

let hade sin märkliga form redan innan det lades i graven.

Långhög (L: 9,6 m B: 5,1 m H: 1 m)

Under jorden upptäckte man ett stenröse som var nästan lika stort som högen.

När man tagit bort alla stenar hittade man en stor stenplatta – och under den fanns två kärl och två sländtrissor.

I kärlen hittade man massor med brända ben och en enda liten glaspärla.

Långhög (L: 10,2 m B: 6 m H: 1,3 m)

Det här är den mest fyndrika graven i Greby. Här hittades inte mindre än sex keramikkärl i olika storlekar. Det här tyder på att högen har använts för flera begravningar under lång tid.

I flera av krukorna fanns bitar av kammar som hölls samman av järnnitar.

I en av krukorna fanns en bit vitt glas instucken i botten. Den här typen av dekoration är väldigt ovanlig.

Rund hög (Diameter: 8 m H: 0,6-0,9 m)

Det här är den enda graven som pryddes med en rest sten som Montelius lät gräva ut.

När undersökningen började hade stenen fallit men efteråt reste man den igen.

Under jordlagret fanns ett stenröse och mitt i det, precis där stenen stått, fanns ett krossat keramikkärl och brända ben.

Långhög (L: 8 m B: 5,7 m H: 1,2 m)

Det här var den enda undersökta graven som saknade stenröse, i stället fann man bara två lösa stenar i jordhögen. Under den ena stenen låg ett stort kärl som var fyllt med brända ben, inuti krukan låg en mindre kruka. Förutom brända ben hittade man en skadad sländtrissa och bitar av ett tredje kärl.

Sägnerna om blodiga strider mot skottar

En av landets blodigaste sägner handlar om gravfältet i Greby. Här ska en flyende skotsk här ha blivit besegrad vid ett stort slag.

Det är vanligt att det växer fram sägner och legender kring fornminnen som varit övergivna i hundratal år. Den sägen som finns om ett stort slag vid Greby gravfält är en av våra mest detaljerade – och garanterat den mest blodiga.

Den förste som skrev ner sägnerna om Greby var forskaren Pehr Kalm (1716–1779) som skickades till Bohuslän av Carl von Linné. I sin reseberättelse "Västgöta och bohuslänska resa 1742" skriver Kalm mycket kort om Greby. Han nämner att han frågat lokalborna varför det rests så många stenar på gravfältet och fick som svar att de rests till minne av ett slag mellan skottar och lokala kungar. Skottarna ska ha kommit hit för att fiska sill vilket lokalborna inte gillade.

Bara några år senare skriver den lokale prästen Johan Oedman en mycket mer detaljerad beskrivning av striderna mot skottarna. I hans version är slaget vid Greby bara en del av en större sammandrabbning. Den här beskrivningen publicerades

1746 i en bok om hela Bohusläns historia med det långa namnet "Chorographia Bahusiensis thet är Bahus Läns Beskrifning". Under både 1800- och 1900-talen har den här sägnen återgetts av dussintals författare. Men det är den här tidiga versionen av sägnen som alla andra har utgått ifrån.

Enligt sägnen började det hela när en stor skotsk här anförd av kung Valbret och hans befälhavare Kuse landsteg vid Grebbe-stads stränder. Hären var inte ute efter att erövra områden utan "plundrade, härjade ock brände". De drog österut tills de efter två mil kom fram till de båda Bullaresjöarna – och här blev det tvärstopp.

När de lokala "näskungarna" hade fått vetskap om plundringståget reagerade de snabbt. Först lät de förstöra alla flottar och pråmar på den västra sidan av Bullaresjöarna, sedan byggde man en försvarsvall vid den enda övergången till andra sidan. Här vid Långevallsbron valde man att samla sina styrkor och möta de skotska anfallarna. Sägner är så detaljerad att den till och med nämner exakt varifrån småkungar kom som ställde upp med trupper: Krokstad, Edingedalen och Svarteborg.

Här vid Långevallspasset stod det första av flera slag och skottarna "blefwo dels omsider ihiälslagne, dels flyktande".

Platsen har också fått sitt namn efter den låga stenvall som man enligt sägnen ska ha anlagt inför slaget. Långt in på 1800-talet var vallen fortfarande tydlig, men i dag är den nästan helt förstörd av ett vägbygge.

De flyende skottarna drog sig rakt söderut men redan efter

tre kilometer hanns de upp, det ska ha skett mitt emellan Östads gästgiveri och Naverstads kyrka. Enligt sägnen ska de fallna efter slaget ha begravts i gravfältet norr om Naverstads kyrka. Men de döda krigarna ligger inte i frid, under mörka, stormiga vinternätter vaknar de fallna till liv. Då kan man "ännu höra stridsropen och vapenbraket".

Efter striden vid Naverstad flydde de skotska trupperna västerut mot sina skepp i Grebbestad men hann bara till Tanum innan de fick nya problem.

Här i Tanums kyrka hittade man på 1700-talet brända plankor och smält bly när man renoverade byggnaden. De här fynden under golvet ansåg Johan Oedman vara fysiska bevis för striderna med skottarna.

Enligt sägnerna ska det vid kyrkan ha "stådt ett stort Fält-Slag, emedan Almogen än i dag kallar then wid Kyrckan flytande Bäckén Blodbäck". Norr om kyrkan finns flera mindre gravfält där de döda ska ha begravts. Den bäck som tidigare kallades Blodbäck har i dag ett betydligt fredligare namn: Vinbäck.

De skotska trupperna flydde nu mot sydväst och längs en gammal väg som troligen är 4 000 år gammal.

Precis där den här dalgången smalnar till stod ett nytt slag, och här vid Prästmyren ska skottarnas kung och befälhavare Valbret ha fallit. Här finns också en grav där Valbret ska ligga begravd. Själva graven är en hällkista och byggd flera tusen år innan skottarna ska ha varit här, det är en hällkista från stenåldern. De tre resta stenarna söder om hällkistan ska vara resta till

minne av tre av Valbrets tappraste män.

Skottarna fortsatte att fly mot Grebbestad och bara tre kilometer från Valbrets grav ligger Greby gravfält. Här ska ett nytt slag ha stått med hundratals döda, som sedan ska ha begravts på platsen. Enligt sägnen ska de resta stenarna visa de fallna krigarnas status, ju bättre kämpe desto större sten.

Den sista striden skedde vid skottarnas skepp vid stranden i Sövall, två kilometer sydväst om Greby. Oedman berättar att "när the kommo tijt, funno the för sig så starckt Motstånd af the Norska at icke en kom undan, icke heller Skottarnas förnämsta och tappraste General wid Namn Kusen som ned wid Kuserö watn blef slagen och ligger ther liksom lefwandes begrafwen, i ty både hans Hufwud Armar, Bröst, Lår och Ben äro med små Grå-Sten afskiltrade". Den plats som Oedman pekar ut är två treuddar som fortfarande finns kvar och de kallas ännu "Kusens grav".

I dag finns det nog inga forskare som tror att hela skildringen av det skotska plundringståget är sann. Däremot så kan det finnas små korn av sanning här och där.

Det mest spännande med den här sägnen är att den är så detaljerad. Vem som helst kan inte ha hittat på historien eftersom det kräver att man rest till alla platserna, något som långt in på 1800-talet var förenat med livsfara på grund av rånare och mördare.

Här blev skottarna besegrade

Nästan alla de platser som nämns i sägnen om skottarna finns kvar.

På några av platserna finns det inte bara gravar där krigarna ska vara begravda – det finns också spöken som fortfarande utkämpar de blodiga striderna.

Långvallspasset (N 58° 47.777', E 11° 34.149')

När skottarna närmade sig Bullaren slog man sönder alla båtar på sjöns västra sida. Den enda plats där man kunde ta sig till andra sidan var här vid Långvallspasset.

Det var en ideal plats att försvara och de lokala småkungarna byggde en 100 meter lång försvarsvall som fortfarande fanns kvar på 1800-talet.

Den skotska hären som anföll ”blefwo dels omsider ihiälsne, dels flyktande”. I dag är försvarsvallen överväxt och till stora delar förstörd av ett vägbygge.

Naverstad (N 58° 45.868', E 11° 33.971')

När skottarna bara hade hunnit några kilometer från Långvalls-

Naverstads gravfält.

Valbrets grav.

passet hamnade de i en ny strid. Den här gången vid den forntida vägen som gick längs åsen.

Enligt sägnen ska många av de cirka 100 gravarna här i Naverstad vara minnesmärken över de fallna från striderna mellan skottarna och näskungarna. De här gravarna har blivit utgrävda och är daterade till ca 100 – 600 e Kr. I en av gravarna hittade man en spjutspets.

Under mörka och stormiga nätter hör man ibland fortfarande spöklika stridsrop och vapenskrammel från slaget med skottarna.

Tanums kyrka (N 58° 42.961', E 11° 19.975')

Här vid Tanums kyrka ska några av de blodigaste striderna mot skottarna ha ägt rum.

Det finns flera forntida gravfält norr om kyrkan där de döda krigarna ska vara begravda.

Bäcken som rinner förbi i den lilla sänkan vid kyrkan hette tidigare Blodbäck, namnet ska den ha fått efter ett "häftigt och blodigt Fältslag wid Tanums Kyrcka". Bäcken heter i dag Vinbäck.

Vid en reparation av kyrkan hittade man spår av en tidigare byggnad som bränts ner samt en guldmedaljong (brakteat) från tiden då Greby gravfält användes.

Valbrets grav (N 58° 42.338', E 11° 18.439')

Vid den här smala dalgången ska skottarnas kung/befälhavare

Valbret ha dödats tillsammans med minst tre andra krigare.

En 4 000 år gammal hällkista har fått namnet Valbrets grav – det är här som kungen ska ha blivit begravd. Kanske är sägnen sann, en av sidostenarna i den urgamla graven har tagits loss. Kanske ligger det en skotsk kung här trots allt.

En forntida hålväg som kommer från Tanums kyrka passerar rakt genom gravfältet och går sedan vidare i riktning mot Greby gravfält.

Greby (N 58° 42.030', E 11° 15.536')

Om man utgår från antalet gravar så har de hårdaste striderna mot skottarna stått här vid gravfältet i Greby.

Enligt Oedmans berättelse från 1746 är stenarna resta efter döda krigare: "Hwaräst stora runda Högar ock många små // samt upreste Stenar stora ock små oordenteligen satte, ther betecknas hafwa stådt ett Slag, såsom wid Graby".

Han menar också att det är de döda krigarna som gett namn åt Greby, de "förnäme ...som ther blefwit slagne ock begrafne, hwar af bägge thessa orter fådt sina Namn, som är ändradt något litet, ty i Stället för Greby, som thet nu heter, har thet fordom warit kalladt Grafby ock Grebystad Grafwestad".

Det finns också berättelser om att man har sett en spökryttare i full rustning som galopperar fram över gravfältet.

Kusens grav (N 58° 41.136', E 11° 14.024')

Enligt sägnen ska den skotske befälhavaren Kusen ha blivit dö-

dad här vid stranden. Han blev sedan begravd i en av de två 20 meter stora treuddarna i Kuseröd, platsen har också fått sitt namn efter graven.

Det finns också sägner att treuddarna är skyddade av spöken. I början av 1700-talet ska en tonåring ha urinerat på en sten – och inte kunnat röra sig ur fläcken förrän han hade torkat ren den igen.

Claes håller gravfältet fritt från buskar

Striden med skottarna kanske bara är en sägen. Men Claes Ström utkämpar ett modernt krig på gravfältet.

Han för ständiga strider mot en ny fiende: ljung och enbuskar.

Det är ingen slump att Greby gravfält har så mycket vackra blommor eller att det känns så öppet. Om man lät gravfältet vara helt ifred så skulle det på bara några år växa igen med enbuskar, ljung och träd.

Den som är ansvarig för striden mot växtligheten är Claes Ström, fornvårdstekniker vid Kulturmiljöenheten vid Länsstyrelsen i Västra Götalands län.

– Vi försöker framför allt att hålla efter ljungen. Den breder snabbt ut sig så att man inte ser gravformerna, säger Claes Ström.

– Gravfältet har också en typisk torrängsflora som vi försöker bevara.

Fram tills början av 1900-talet förblev gravfältet öppet eftersom lokalborna använde ljungen som bränsle till uppvärmning och matlagning. Men de senaste 100 åren har myndigheterna

fört en ojämn kamp för att bevara gravfältet. Periodvis har Greby inte vårdats och då har växtligheten snabbt tagit över.

- Under 1980-talet höll gravfältet på att växa igen med ljung och enbuskar, säger Claes Ström.

- Då gjorde vi en storrensning som inte var populär hos alla grannar.

För att hålla jämna steg med växtligheten införde man en gammal hederlig röjningsmetod: slåtter.

- Vi arbetar precis som vid forna tiders slåtter.

- I mitten av augusti slår vi gräset och låter det sedan ligga kvar några dagar innan vi tar bort det. Det hjälper blommorna att fröa av sig.

När du besöker Greby kommer du att upptäcka att platsen

inte bara är fylld av många olika typer av gravar – utan också många olika blommor och växter.

– Gravfälten blir artrika för att vi sköter det med gammaldags metoder, säger Claes Ström.

- **Hur många arter finns det vid Greby?**

– Jag har ingen exakt siffra, men det finns säkert 150 olika. Framför allt är det typiska slåtterängsväxter som slåtterfibbla.

- **Hur sköts Greby gravfält under ett normalt år?**

– Det börjar med en vårstädning i maj, sen blir det slåtter i mitten augusti och bortkrattning.

– Vart tredje år röjer vi också bort sly vid stenmurarna för att hålla siktlinjen mot gravfältet öppen.

Den som undrar hur det skulle se ut om gravfältet inte sköttes ordentligt kan gå till nordöstra delen, ca 50 meter bakom stenraden.

– Vi har sparat ett område med 5–6 gravar för att visa hur det ser ut om man inte sköter det, säger Claes Ström.

Hon ger nytt liv åt gravkrukorna

Det har gått mer än 1 600 år sedan de döda kremerades och lades i krukor i sina gravar i Greby.

Men nu har keramikern Kicki Jansa gett Greby-keramiken nytt liv.

I Bohuslän finns en helt unik produkt att köpa: kopior av keramik från några av gravarna på Greby gravfält. De är skapade av keramikern Kicki Jansa på Grebbestads folkhögskola.

• Hur blev du intresserad av att göra kopior av Greby-keramiken?

– Jag kom över en bok på loppis om utgrävningarna och blev fascinerad av de vackra kärlen.

– Gravfältet har en intressant historia och det var spännande att försöka göra kopior för att se hur de verkligen såg ut.

– Man får inget begrepp om keramiken förrän man har den i sin hand.

Det är inte första gången Kicki gör kopior av forntida keramik. Tidigare har hon bland annat följt utgrävningarna av den medeltida staden Ny Varberg och sedan gjort nya versioner av keramiken som hittades där.

I mitten av 1990-talet flyttade Kicki Jansa till Bohuslän och började arbeta på keramiklinjen på Grebbestads folkhögskola. Hon upptäckte snart det vackra gravfältet bara en kilometer bort och blev fascinerad.

Med ett loppisex av 1800-talstidskriften "Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia" och de utmärkta illustrationerna till texten om utgrävningarna kunde hon börja sin rekonstruktion.

- Jag blev väldigt inspirerad av tecknen på keramiken, det ser ut som soltecken.

- Man kunde se på skalan hur stora de varit och man kunde se hur kärlet varit format.

Men de bra illustrationerna var bara början på arbetet med att

återskapa den 1 600 år gamla keramiken.

- Det tar längre tid än man tror. Det ska dekoreras, glättas och sedan svartbrännas i en grop utomhus i fem-sex timmar.

Vid utgrävningarna hittades keramik i nästan alla gravar men Kicki Jansa gjorde inte kopior av allt.

- Jag gjorde bara två olika, dem som hade mest dekor.
- Den mest intressanta är den med glasskärva i botten.

Här ovanför kan du se teckningarna som gav Kicki inspirationen till att göra kopior av Grebys gravkeramik.

Gravfältets många olika gravar

Det finns omkring 200 gravar på Greby gravfält. Även om de flesta faktiskt ser likadana ut i dag så beror det på att de har blivit överväxta och täckts av jord. Under markytan har de flera olika typer av konstruktion.

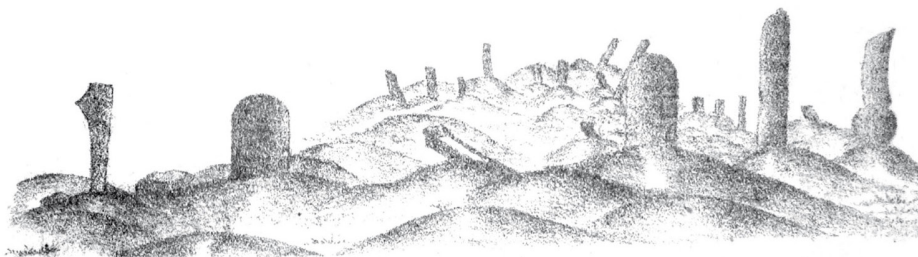
Gravfältet här i Greby användes troligen från 300-talet tills 500-talet. Några exaktare årtal än så kommer nog aldrig att gå att få.

Det är till och med svårt att säga exakt hur många gravarna är. Arkeologer som räknat gravarna har kommit fram till att de är 181 stycken. Troligen finns det dussintals till som under århundradena gömts under torv. Man kan därför säga att det finns omkring 200 gravar.

Alla döda har begravts på samma sätt, först har kroppen kremerats tillsammans med smycken och andra ägodelar, därefter har de brända benen lagts i en kruka. Vissa gravar innehåller en enda sådan gravkruka medan andra innehåller flera.

Här är beskrivningar av de olika gravformerna på gravfältet.

RUNDA HÖGAR.

1817 Teckningen från ca 1817 av arkitekten och fornforskaren Carl Georg Brunius (1792–1869). Bilden publicerades 1819 i tidskriften "Nordiska fornlemningar".

1822 Teckning som publicerades i tidskriften "Nordiska fornlemningar" år 1822. Den är troligen gjord med en teckning av CGG Hiffeling från 1792 som förlaga.

1882 Illustration ur den svenska geografiboken "Genom Sveriges bygder" från 1882. Ett liknande motiv publicerades under slutet av 1800-talet i flera andra böcker.

Den vanligaste typen av forntida gravar i Sverige (och på Greby) är runda högar. Man har byggt ett litet röse av stenar och sedan täckt det med jord. De 68 högarna varierar i storlek och är allt från 4 till 14 meter i diameter.

LÅNGHÖGAR.

Långhögar är konstruerade på precis samma sätt som runda högar men de har en annan form: oval eller rektangulär. Inga av långhögarna i Greby har resta stenar. Här finns 54 långhögar som är från 7 till 25 meter långa.

STENSÄTTNINGAR.

Stensättningar består av ett röse av stenar som aldrig täckts av jord. Är oftast bara några decimeter höga.

RESTA STENAR.

Det finns ca 38 resta stenar/bautastenar på gravfältet. Antalet varierar lite genom åren eftersom de ibland har rasat – eller har blivit uppresta igen. Många resta stenar står på en rund hög.

Antal resta stenar

Ursprungligen kan det ha funnits resta stenar på alla gravarna här i Greby.

Några har också försvunnit de senaste 200 åren.

Här kan du se statistik över antalet resta stenar och totala antalet gravar genom åren. Siffrorna visar också att forskarna inte

alltid räknar på precis samma sätt, bland annat så skiljer sig det totala antalet gravar mycket mellan de olika tidsperioderna.

1819

37 bautastenar (21 fallna). Totalt 117 gravar

1838

37 bautastenar (21 fallna). Totalt 117 gravar

1843

27 bautastenar (hälften fallna). 117 gravar (73 runda, 44 halvlånga)

1867

40 bautastenar. 120 högar

1873

20 bautastenar. 157 gravar (100 runda, 57 avlånga)

1918

40 bautastenar. 200 gravar

1935

18 bautastenar.

2010

38 bautastenar. 181 gravar, Varav: 68 högar, 54 långhögar, 47 runda stensättningar, 12 ovala stensättningar.

